

kolai tanulók szakszerű kézimunkaoktatásban részesüljenek. A modern kézimunkaoktatás nem merülhet ki harisnyakötésben, stoppolásban és foltozásban. A mai gépkorszakban éppen a női kézimunka az, ami az otthonok melegségét megadja. Amilyen meleggé és széppé lehet varázsolni a lakást ízléses kézimunkával, úgy lehet azt tönkre tenni, a legszebb berendezés mellett is, ízléstelen holmikkal. Nagy úri házaknál, pazarul berendezett lakásokban láttam a falon a legszörnyűbb gobelinképeket, a kutyás és macskás párnákat, paradicsommadarakat, stb. Szörnyű dolgokat képesek a nők összemunkálni. Ha ezeket látom, mindig arra gondolok, milyen másképpen nézne ki ez az otthon, ha a háziasszony megfelelő oktatásban részesült volna, ha a sok ismeret nyújtása mellett ízlését is fejlesztették volna.

A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus nőnevelési szakosztályának egyik határozata: „A kézimunkaoktatók képzésére állíttassék külön e célt szolgáló képzőintézet és pedagógiai képzettség nélküli egyénekre az iskolai kézimunkaoktatás a jövőben ne bízassék.” Bízunk benne, hogy a szegedi Főiskola a kongresszus ezen határozatát valóra váltja.

Hollóné Hatos Kornélia.

A rajzolás szerepe a történelemtanításban.

Ha a mai, cselekvő iskola dolgozóasztala mellől visszagon-dolunk kisdíákkorunk történelemóráira, eszünkbe jutnak nagy-tudású tanáraink, akik a padsorok között sétálgatva, fülünkbe ontották a régmúlt idők szédítően sok, érdekes és tanulságos eseményét; előadásuk végeztével pedig elővették velünk a tankönyvet, hogy aláhúzásokkal és zárójelekkel kijelöljék be-lőle a legfontosabb sorokat azzal, hogy azokat az elmondottak-kal együtt ki fogják tőlünk kérdezni a jövő órán. A következő órán el is hangzott volna egyszerűsre a lecke, ha az csupán a tankönyvi szövegből állt volna s tanáraink közbevetett kér-dései ne kutattak volna múlt órán elhangzott magyarázataik után. Ilyenkor azonban a tőlük hallott színes részletek és sú-lyos okfejtések sokszor színtelenül és gyéren keveredtek el a tankönyv oda nem illő szakaszaival, ha egyáltalán megragadtak a felelők emlékezetében. Az ismétlések során pedig a legéke-sebben előadott események is legnagyobbbrészt úgy elpárologtak tanulótlársaink átlagának emlékezetéből, mint a csillogó harmat a reggeli napsütésben, s a tankönyvi szöveg is, — kitérítve az ottani sorrendből, — csak bizonytalanul bátorzkodott ki belőlük hol jól, hol rosszul.

Ma már mindannyian tudjuk, hogy ez azért történt így,

mert az akkor amúgy is bő tananyag nem volt eléggé berögzítve a tanulók tudatába. Az a tiszteletreméltó törekvés, amely az ékesszólás varázsának mindenhatóságától várta a tanítás eredményét, elégtelennek bizonyult egyrészt azért, mert nélkülözte a tanulók cselekvő részvételét a tananyag feldolgozásában, másrészt, mert nem vette figyelembe azt, hogy a történelmi események — melyek bár időben folynak le, — annak színterén, a földön játszódnak le. Már pedig, ha az eseményeket azok színterétől elvonatkoztatva tárgyaljuk, akkor azok a hely kapcsolata híján szinte a levegőben lengnek ide-oda mindaddig, amíg el nem merülnek nyomtalanul a feledés végtelen óceánjában.

A térkép rendszeres bevonása a tanításba, már sokkal előbbre vitte a módszeres eljárást a tananyag sikeres feldolgozásában. De az eredmény még így sem volt olyan, mint amilyen a hozzáfűzött várákozásnak megfelelt volna. Bár kétségtelen, hogy a történelem komoly tanulmányozásának elengedhetetlenül fontos segédeszköze a térkép, mert megadja az odatartozó események színhelyét, amelyet benépesít az élményszerű előadás, — pl. a fáraók korának tanulmányozásakor a Nilus völgyében szinte ott nyüzsögnek előttünk a barna rabszolgáknak ezrei, amint a hatalmas kőköcsákat piramisokká halmozzák föl az afrikai tűző nap hevében, — mégis, minél távolabbra jutunk időben a színes előadástól, annál inkább néptelenebb lesz újra a térkép, míg végre csak homályos sejtések emlékeztetnek majd arra, hogy annak egy-egy helyén egykor fontos történelmi események játszódtak le.

Korunknak az a nagyjelentőségű fölfedezése, amely a tanulók alkotóképességét tette a tanítás tengelyévé, új lehetőséget nyitott a történelemtanítás eredményesebbé tételére is. E tantárgy természete folytán igen tekintélyes szerephez jutott itt is a rajzolás, mint segédeszköz, mert a tanulók alkotóképessége a tanórán leginkább a rajzolásban juthat kifejezésre. Mivel pedig a rajzolás itt sem öncél, — akárcsak a földrajztanításban, — azért annak itt is csak olyan vázlatos kiviteléről lehet szó, mint amilyen pl. Kendoff Károlynak „Mit rajzoljunk a földrajztanórán?” c. módszertani művében is szerepel.

A történelemtanításban a vázlatrajzolás szükségességét különben a Tanterv és Utasítás is hangsúlyozta. Az Élet Iskolája és az O. P. I. T. Közlöny idevágó értekezései is hangsúlyozzák, de bizonyítják mindazoknak a tapasztalatai is, akik a történelmi tananyagot a tanulók cselekvő részvételével dolgozzák föl. A gyakorlat folytán beigazolódtott, hogy egy-két ügyesen meghúzott vonallal úgy meg lehet rögzíteni az eseményeket és azok ok-okozati összefüggéseit, hogy azoknak emlékképei évek múltán is tisztán, élesen jelennek meg a tanulók tudatában, mert a rajzolás nagyobb megfigyelésre készíti őket, ami pedig, mint

nyilvánvaló is, az emlékezetbevézésnek alapfeltétele. Rajzolás közben az események átélése oly erős, hogy azok vázlatainak későbbi áttekintése az élmények eleven emlékeit idézi föl a tanulóknak.

Az eseményeknek ilyenén való ábrázolása sem nem új, sem nem bonyolult dolog, mert hiszen ezt már az ősemlő is művelte, amikor pl. egy rénszarvas-, vagy medvevadászat eseményét igyekezett „írásban” megörökíteni. Ezt műveli ma is a primitív nép és a kisgyermek is, mihelyt képzeletét kifejező-képességének rúdjához tudja fogni. A tanulógyermeknek ezt az alkotóképességét kell a történelemtanításba is bekapcsolnunk, az események és azok ok-okozati összefüggéseinek emlékezetbevézésére felhasználnunk, hogy a térképnyújtotta segítséget eredményesebbé tegyük. Az ilyen vázlatrajznak csak akkor van emlékeztető ereje, ha az valóban a tanulók alkotásából származik, ha a tanulók a tanárral együttesen készítik azt, nem pedig a tábláról másolják. Ennek tehát magyarázat (a II. o.-ban ma még olvasmánytárgyalás) közben kell készülnie, otthon legfőkébb csak simítsanak rajta tanulás közben. Az ilyen vázlatrajz akkor a leghatásosabb, ha színes krétával készül, mert a színek emelik a szemléltetőséget és fokozzák a tanulók érdeklődését. Tudjuk, hogy a színes rajz szinte a valóság erejével hat. Az általa keltett hangulat leköti a tanulók figyelmét, képzeletét pedig a magasba ragadja. Ez a hangulati elem nemcsak ragasztóanyagul szolgál a történelmi tények berögzítéséhez, hanem ok-okozati összefüggések teremtésére, a tanulás levonására is készíti őket.

Már most mikor, mit és hogyan rajzolhatunk a történelemórán? Általában csak akkor rajzoljunk, ha arra az alkalom szinte magától kínálkozik, illetve amikor egy-két vonal többet mond, mint a hosszú és mulóhatású szómagyarázat. Csak olyan anyagot rajzoljunk, amelyet a tanulók átlaga a tanórán meg is tud rajzolni. Alakos jelenetek megrajzolásáról itt azért sem lehet szó, mert ezen a fokon nincs meg hozzá a kellő rajzkészségük, rajztudásuk. Az ilyen kivitelű rajzolásnak technikai nehézségei legtöbbjükénél teljesen elvonnák a problémának érdekfeszítő erejét és megghusítanak a rajzolásnak tulajdonképeni célját, a tudatbarögzítést. De a tanóra rövidsége is megghátolna bennünket ebben a törekvésünkben. A szakszerűség szempontjából is mellöznünk kellene ezt az eljárást, mert a tananyag egyetlen jelenetének megrajzolása nem biztosíthatja az egész esemény emlékezetbevézését. Időfolyamatnak térszerű ábrázolása csak vázlatos, jelképes rajzolásal sikerülhet, ezért a történettanításban csupán ilyen kivitelű rajzolásra lehet és kell is szorítkoznunk. E formanyelv egyszerű elemeivel (vonalak, jelek) a tanulók egész eseményeket vethetnek papirosra. Így a helyszín-

rajzok mellett térbelien szemléltethető mozzanatok, eseményvázlatokat (vándorlások, hadi felvonulások, nagyjelentőségű csaták döntő fordulatai, stb.) is készíthetnek. De a külső eseményeken kívül szemléletesen ábrázolhatók így belső, gondolati folyamatoknak (törekvések, ok-okozati összefüggések, művelődés-, művészet-, társadalom-, gazdaság-, stb. történeti vonatkozású megállapítások, stb.) jelképes — pl. grafikonszerű — kifejezései is. Elhibázott dolog lenne minden jelentéktelen esemény, vagy tény megrajzolása, mert az csak a tanulók fölösleges megterhelését eredményezné. A kisebb jelentőségűek is csak egy-két vonalas ábrázolást kaphatnak, míg a nemzetek életére döntőfontosságúak, a jellemnevelésre kiválóan alkalmasak és tanulságosak már részletesebben rajzolhatók meg. Azonban itt se ragadja a tanárt az események örvénylése, vagy a tények súlyos volta túlzottan részletes fejtegetésbe s ezzel olyan részletező ábrázolásba, amely már meghaladná a tanulók felfogóképességét és kifejezőkészségét, mert ez már a tanítás eredményének rovására lenne. A fölöslegesen részletezett vázlatrajz veszélyezteteti annak áttekinthetőségét, zűrzavarossá teszi a tanulók előtt az eseményt, a tényt magát, márpedig csak annak a vázlatrajznak van jelentősége, amely kivitelében gyors, részleteiben egyszerű, csak olyan adatot tartalmaz, amely föltétlen szükséges, áttekintést ad az események, a megállapítások fölött s azokat egyben rendszerezi is.

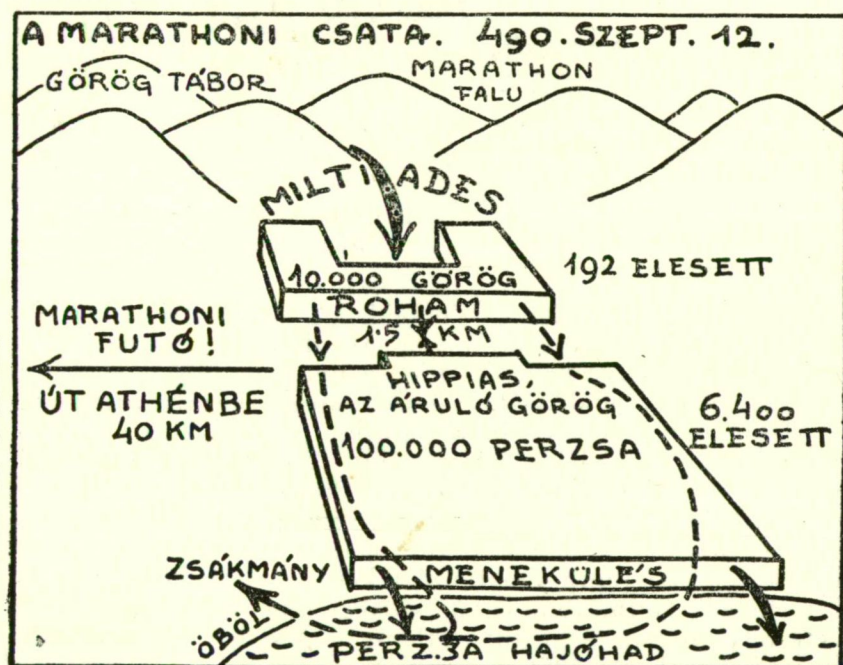
Az ilyen vázlatrajzok, amelyek az eseményeknek csupán-csak színhelyét ábrázolják. Ilyenek pl. Gál—Szerdahelyi történelmi olvasókönyvében (II. o.) Egyiptom, Mezopotámia, stb. helysínrajzai. Itt említem meg, hogy a tananyag feldolgozása közben megtárgyalt területi változásokat is igen hasznos közös munkával esetenként az előre megrajzolt anyaországhoz körvonalasan hozzárajzolni. Ezekbe beírhatók azoknak az uralkodóknak a nevei, akik alatt a területi változások történtek, + vagy — jelet írva a nevek elé a megszerzés, illetve az elvesztés jelölésére. Ha a kérdéses terület hovatarozása a történelem folyamán többször is változott, akkor ugyanaz a terület több ilyen jelölést is fog tartalmazni (pl. Dalmácia vázlatrajzán: + Könyves Kálmán, — III. István, + III. Béla, stb.).

Valamivel többet nyújtanak azok a vázlatrajzok, amelyek már a népek vándorlásainak, hadak felvonulásainak útját is ábrázolják egy-egy nyíllal ellátott irányvonallal. Ilyenek újabb kézikönyveinkben Xerxes, Nagy Sándor, Hunyadi János, stb. hadi útjait ábrázoló szövegeképek.

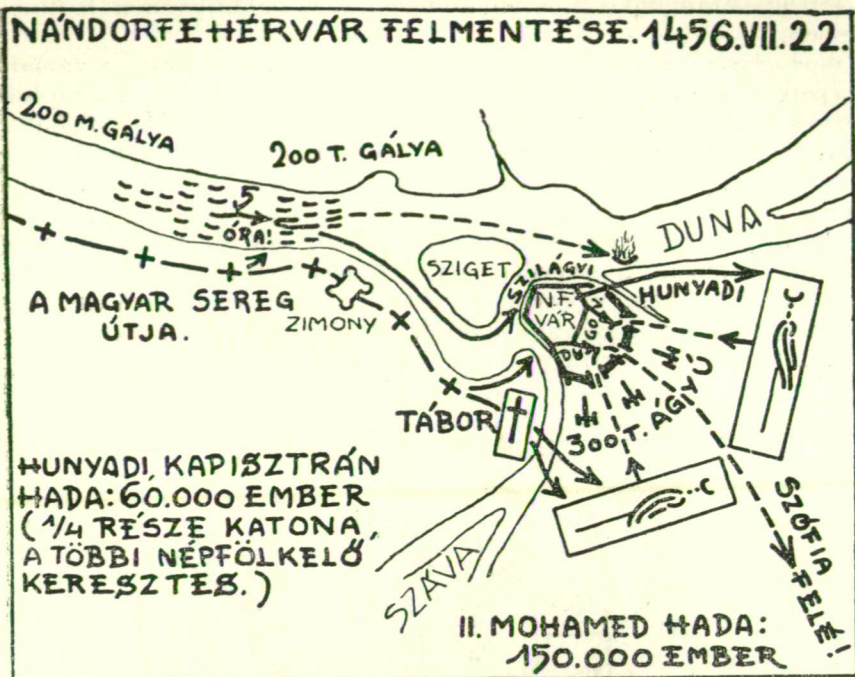
Ezeknél többet jelentenek a helyzetrajzok, melyek az egyes események szereplőinek elhelyezkedését, erőviszonyát ábrázolják, mert okfejtésre, következtetésre, egyszerűen komoly agymunkára készítetik a tanulókat. Ilyen pl. a salamiszi csata hely-

zetrajza Mangold Lajos világtörténelmi kézikönyvének I. kötetében.

Legnagyobb rögzítőerővel hatnak azonban az olyan vázlatrajzok, amelyek nemcsak az események színhelyét, a szereplők erőviszonyát szemléltetik, hanem egy-két vonallal és néhány fontos vezérszóval az esemény lefolyásának főbb mozzanatait is szinte megjelenítik. Ezek megrajzolása kétféleképpen is történhetik, mégpedig tájképszerűen és térképszerűen. Ha az ábrázolandó esemény egy-két egyszerű részletből áll, akkor az mádártávlatból, tájképszerűen is ábrázolható, mert annak áttekinthetőségét mi sem zavarja s mert az ilyen távlati beállításban megrajzolt vázlat szinte a valóság erejével hat. Erre mutat mintát a marathoni csata jólismert eseményének vázlatrajza, mely

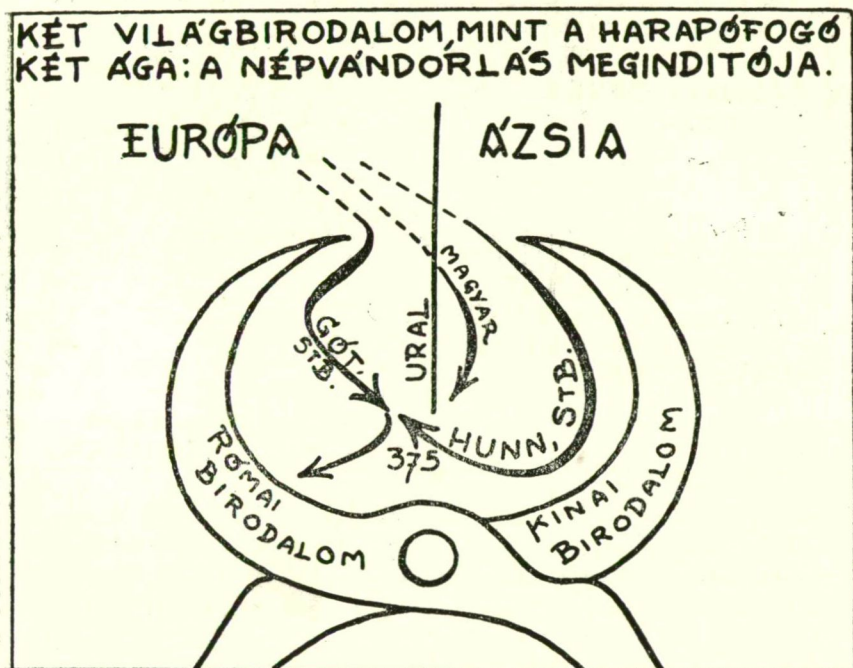
szemléletesen ábrázolja a csata lefolyását és eredményét, alkalmat adván a tanulság levonására is. Ha azonban az esemény nagyobbjelentőségű és épen ezért feldolgozása nagyobb részletezést kíván, a könnyebb áttekinthetőség végett célszerűbb azt térképszerűen ábrázolnunk, mert így elkerülhetjük annak veszélyét, hogy az egyik részlet eltakarja a másikat. Szolgáljon erre mintául a legremekebb magyar haditények egyikének, a keresztény világ nagy diadalának, Nándorfehérvár felmentésé-

nek vázlatrajza dr. Erdélyi Gyulának „A magyarok hadművészete” c. műve alapján. Rajta mintegy alaprajzon láthatjuk a szembenállók elhelyezkedését, erőviszonyát, mozdulatait s így az egész esemény lefolyását, melyek alapján megállapíthatjuk, hogy Hunyadi János, korának páratlan rátermettségű hadvezére, a keresztény világ védője, mint vívta ki a világraszóló diadalt s avatta hazánkat a nyugati kultúra védbástyájává. Ugy tekintsünk a mintául közölt szövegeképekre, hogy a gyakorlatban azokon az egyik félre vonatkozó jelölések piros, a másikkra kék, a terepre vonatkozó fekete (a táblán fehér) színnel történnek, természetesen a szövegrészek időmegtakarítás végett folyóírással. A rajtuk látható és esetleg fölöslegesnek vélt vezérszavak (pl. időtartam, stb.) nem az adatok szaporítását célozzák, hanem csupán arra szolgálnak, hogy a hangulati elemet növeljék s ezzel az események élményszerűségét fokozzák.

Nem kíván különösebb gondot a történelmi tények — a már említett, — belső gondolati folyamatainak ábrázolása sem, csupán ezirányú olvasottságot és gyakorlati érzéket, amivel iskolafajunk tanárai különben is rendelkeznek. Így pl. a népvándorlás indító okának igen hatásos jelképes vázlatrajzát vehetjük papirosra a Hóman—Szekfű: Magyar történet I. k. 33.

lapjának itt idézett sorai alapján: „A világhatalomra törő két császári hatalom (a latin és a kínai) a maga mértékét nem ismerő terjeszkedési vágyával és ellenállást nem tűrő, szervezett erejével már a Kr. e. I. század derekán, mint egy gigászi méretű harapófogó két ága öleli körül az északi népeket. Kr. u. az I. és II. század fordulóján a harapófogó működni kezd és

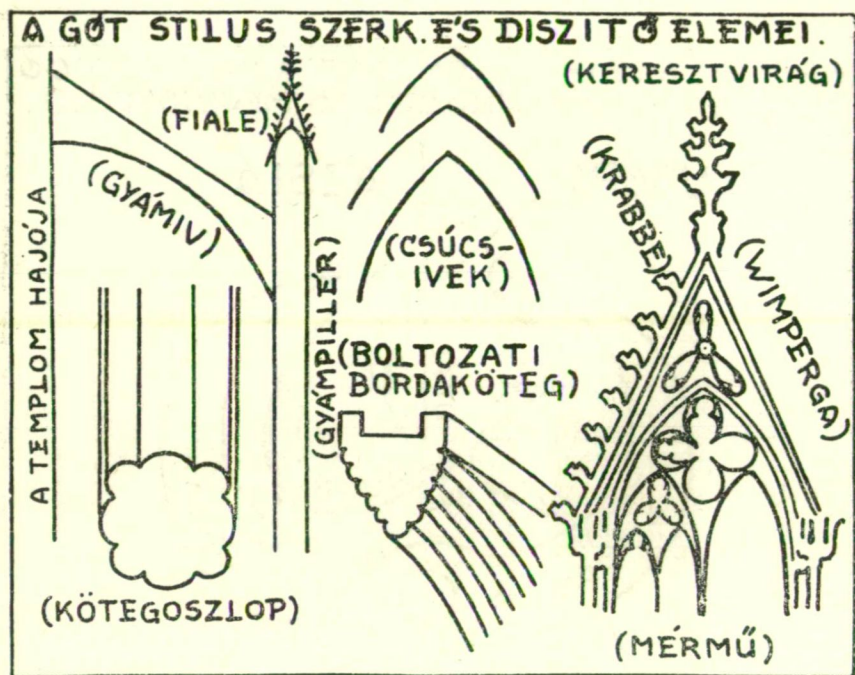

szorítása nyomán mozgásba jön, egymásra zúdul északnak minden halni nem akaró, hódolásra büszke, életerős, tettekre kész népe. Keleten és nyugaton egyidőben indul meg a népek nagy áramlása más világtájak felé.” (Ennek jelképes ábrázolását mutatja a „harapófogós” rajz).

Az egyes nemzetek terjeszkedési törekvésének, hódítási vágyának okait érdekköreik metszési síkjaival is jól megvilágíthatjuk (pl. Róma és Karthágó érdekköreinek metszési síkjába esik Sicília, stb.).

Egy-egy nemzet történetének vázlatos áttekintését nyújtja életvonalának grafikus ábrázolása, melyről szinte leolvashatók a vezérszavakkal jelzett események kapcsán az életvonal emelkedésének, vagy süllyedésének okai is; az erények virágzása, vagy az erkölcsök elfajulása. Erre mutat mintát pl. Vicsay Lajos: „A magyarság története” c. kézikönyvének függeléke.

Az egyes építészeti stílusokra jellemző épületek képmásainak pusztá bemutatásával még nem szereznek tanulóink biztos stílusbeli ismereteket. Határozott ismeretekre csak úgy fognak szert tenni, ha azoknak jellegzetesebb szerkezeti és díszítő elemeit vázlatosan meg is rajzolják. Az így szerzett ismeretekkel

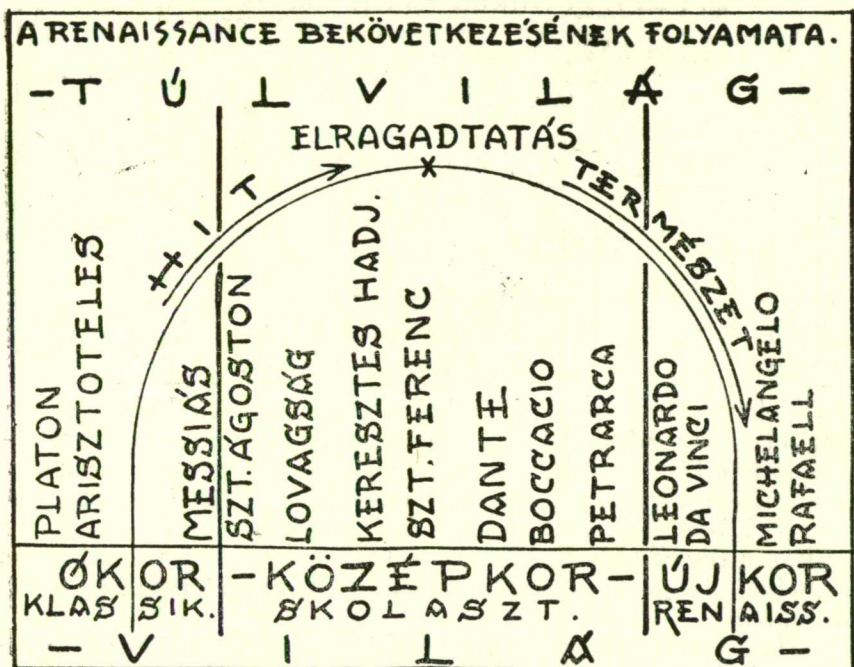

már teljes biztonsággal fogják majd megmondani, hogy valamely épület pl. román-, gót-, átmeneti, vagy barokk-, stb. stílusban épült-e (pl. a gót-stílus szerkezeti és díszítő elemeinek vázlatrajzát).

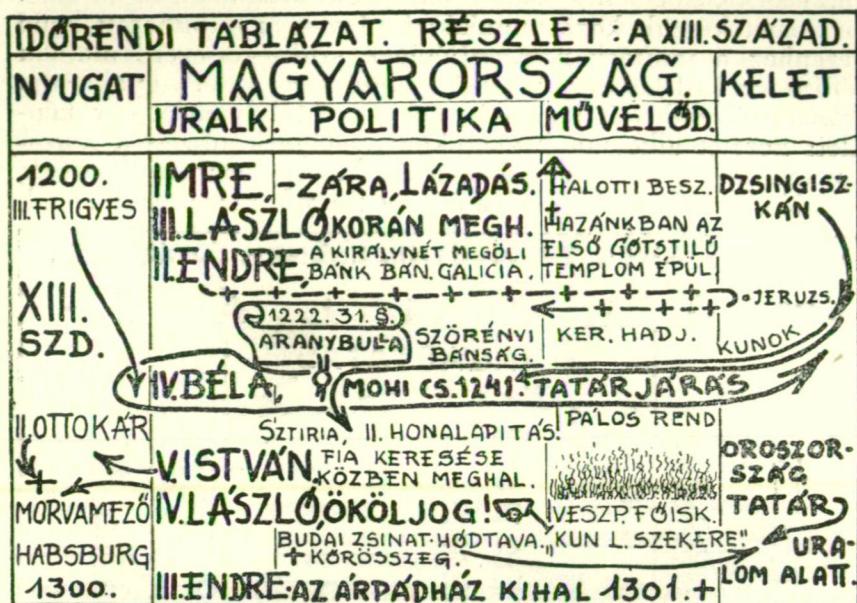
A renaissance fogalmát tisztázza a bekövetkezésének folyamatát ábrázoló vázlatrajz dr. Juhász Andornak: „A világirodalom élettörténete” c. műve alapján. A rajta látható félkör bemutatja az emberi szellem ívelését az ókorból a középkoron át az újkorba, vagyis azt, hogy mint távolodott el az ember a hit szárnyain a világtól a túlvilág felé s az elragadtatás után, a klasszikus művek tanulmányozásának következtében, a természet szépségének fölismerésével, mint hajlott oda újra vissza. Az ívelés útját a korok egy-egy nevezetesebb mozgalma, vagy tipikusabb képviselője irányítja.

A történelmi tananyag összefoglaló áttekintésének jólismert segédeszköze az időrendi táblázat. Hogy alkalmazása sokhelyütt

mégsem fokozta a tanítás eredményét, annak talán az az oka, hogy nem készült közös munkával s így nem is juthatott kellő szerephez a tanításban. Készítésének szükségességére utalnak a Tanterv és Utasításnak is következő sorai: „... gyakorolja a tanár növendékeit abban is, hogy az időfolyamról egy képzeleti keretet alkossanak maguknak, melynek részeit a századok teszik s így mindenről, amiről a történelemben tanulnak, állandóan megtudják mindani, hogy melyik században, annak

első, vagy második felében, közepén, vagy a két század közötti átmeneti időben stb. történt”, — továbbá: „A történet eseményei csak azáltal nyerik a valóság színét, ha azokat állandóan a földrajzi színtérhez és az időrendhez rögzítjük.” Ezért tehát igen hasznos egy-egy részletegység befejeztével a közölt XIII. század időrendi táblázatának mintájára a tanulók közös munkájával füzetükbe folyóírással elkészíteni azt és esetleg egy ügyesebb tanulóval kartonlapra nagyban is megrajzoltatni, hogy a megtárgyalt rész a szemük előtt legyen. Igen hatásos, ha ez is több színnel készül. A részletenkénti kifüggesztésnek az a célja, hogy a táblázat mindig az újság ingerével hasson, hogy iránta állandó legyen az érdeklődés. Hogy a megtárgyalt részletek kifüggesztésével ne rongáljuk se a falat, se pedig a kartonlapokat, legcélszerűbb azokat két kifüggesztett lécre aggatnunk egymás alá, amint következnek.

Talán mondanom se kell, hogy az elmondottakkal még nem merítettem ki mindazokat a lehetőségeket, amelyek a rajzolás-
sal elérhetők. Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy rajzolás,
mint segédeszköz, nem mentesít bennünket a történelemtanítás
egyéb eljárásainak alkalmazásai alól, mert a rajzolás azoknak
csak egy részét teszi (l. pl. Szántó Lőrincnek: „A történettanítás
alapelvei“ c. értekezését „A Cselekvés Iskolája“ 1933/34. 9—10.
számában).

Ha évi munkánk befejeztével végigtekintünk vázlatgyűj-
teményünkön s azt látjuk, hogy abban tekintélyes helyet fog-
lalnak el a hadi vonatkozású vázlatrajzok is, ne érezzünk lelki-
ismeretfurdalást, mintha talán eltértünk volna a polgári iskolai
történelemtanítás célkitűzésétől, mert erre semmi okunk sincs,
ha figyelembe vesszük, hogy tanulóinkat a hadi, vitézi esemé-
nyek érdeklik leginkább. Ezek keltik fel, tartják ébren és erő-
sítik bennük a nemzeti érzést. Ezek kedveltetik meg velük ma-
gát a történelmet és készítetik őket arra, hogy annak egyéb-
vonatkozású anyagával is foglalkozzanak. Az ilyen események
szemlélése és átélése közben találnak a maguk lelkivilágának
megfelelő példaképeket, amiket életük eszményképeivé vará-
zsolhatnak át. Különben, — mint a Tanterv és Utasítás is mond-
ja — „... a történet nagy fordulóit az államok önfenntar-
tására és hatalmuk kifejtésére irányuló törekvése s ebből szár-
mazó küzdelmei szabják meg.“ — „Az erőviszonyok változása,
mint láttuk, háborúban tör felszínre.“ — „Az erők e hatalmas,

tragikus mérközésének döntő mozzanatai népek sorsát, az egész jövő-alakulást rejtik méhükben; ezt érezze a tanuló a háború menetének szemléletes, nagyvonalú rajzában; az elkerülhetetlen adatok, melyek az eseményeket a hely és idő valóságához kötik, ehhez csak eszközüil szolgálnak.“ épen ezért, különösen nemzetünk történetének tanítása közben, nem haladjunk el könnyű szívvel a vitézi események mellett. A magyar vitézség nagy napjainak, hősök és vértanúk önfeláldozó hazaszeretetének megismerésével fogják majd nagyra értékelni nemzetünket, azt a nemzetet, amely meg tudta őrizni fajiságát a népek forgatagában, bár századokon át adta oda hulló vérét ragasztóanyagul az európai művelődésnek, a „művelt Nyugatnak“ épületéhez, amelyből most hálátlanul nyúlnak át a fejünk fölött s fognak kezét a „barbár Kelettel“, amely ellen jó volt ezer éven át a magyarság véráldozata. Ha tudatossá lesz neveltjeinkben a mi örök történelmi hivatásunk, mely ma az, hogy hullámtörőgát legyünk észak és dél, kelet és nyugat között, akkor nemzetünknek e világtörténelmi szerepe lesz feltámadásunknak biztosítéka. Ha ezt szem előtt tartjuk, amikor a történelmet tanítjuk, akkor nem leszünk mi, történelemtanárok, a vérszüretek hegedősei, hanem gyakorlati műveltségű és hazaszerető állampolgárokat fogunk így nevelni.

Császár Elek.

GYAKORLATI PEDAGÓGIA

Földrajz.

Hazánk alaposabb megismerése, földrajzi munkacsoportok kutatómunkáján keresztül.

Sokszor hallottuk s valóban felmerült az a panasz társadalmi és pedagógiai körökben, hogy a polgári iskolát, vagy középiskolát végzett fiatalemberek igen kevés reális földrajzi ismerettel rendelkeznek. Ennek okait némelyek a tantervben keresik, mások a módszert hibáztatják érte. Ezért történtek sorozatos módszertani és tantervi revíziók, mely törekvés még ma sem jutott nyugvópontra. Ehhez hozzájárult az is, hogy a földrajzot ma mindinkább fontosabb tárgynak kell tekintenünk. Különös és jogos panaszként merült fel az a tény, hogy a földrajztanítás nem tesz annyit a hazafiúi nevelés terén, mint amennyit tehetne s várnak tőle. Szégyen az ifjúra, iskolára és